

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 2

700 ROCZNICA KANONIZACJI
ŚW. TOMASZA Z AKWINU

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzusi, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Piotr Roszak, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Ignacy Dec, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Partner Fundacja PZU

FUNDACJA

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Artur Andrzejuk).....	9
------------------------------------	---

Recenzowanie w nauce

Z Antonim B. Stępiem rozmawia Artur Andrzejuk.....	11
--	----

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk

Dowodzenie istnienia Boga w metafizyce Tomasza z Akwinu. Problem „drogi z przyczynowości sprawczej” (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
--	----

Tomasz Pawlikowski

Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z <i>De veritate</i> Roberta Grosseteste’a? Punkty styczne w nauczaniu o prawdzie obu myślicieli	33
--	----

Michał Zembrzuski

Metafizyka substancji duchowych w <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
---	----

Henryk Majkrzak

Cuda Jezusa Chrystusa w objaśnieniu św. Tomasza z Akwinu.....	75
---	----

Artur Andrzejuk

Antropologia filozoficzna w teologii św. Tomasza z Akwinu.....	87
--	----

Magdalena Płotka

Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w <i>S. th.</i> I-II, q. 46-48 i II-II, q. 158	103
---	-----

Izabella Andrzejuk

Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia.....	115
---	-----

Małgorzata Łuszczczyńska

<i>Ius et lex</i> , czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem.....	129
--	-----

Bartosz Zalewski

Podmiot legitymowany do tworzenia prawa według św. Tomasza z Akwinu. Próba egzegezy <i>Summy teologii</i> I-II, q. 90, a. 3	149
---	-----

Adam Machowski

Aktualność filozofii politycznej Akwinaty. Ostrzeżenia epistemologiczne z XIII wieku	163
--	-----

Bartosz Adamski

Gdyby miłość była konieczna. Kilka uwag o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu	181
--	-----

Przemysław Artemiuk

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?.....	191
--	-----

Jacek Banaś

Św. Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela w zdobywaniu wiedzy, czyli co ważnego może wnieść filozof średniowieczny do współczesnej edukacji.....	215
--	-----

Bożena Listkowska	
Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym Mieczysława Gogacza	227
Martyna Kozakiewicz	
Czy Joseph Ratzinger zajmował się teologią Akwinaty?	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham’s Arguments	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary	271

Edycje i tłumaczenia

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / Metafizyka ogólna albo ontologia	291

Sprawozdania i recenzje

Dominika Rejewska	
Sprawozdanie. Sympozjum tomistyczne w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu	331
Michał Zembrzusi	
Tomizm na XII Polskim Zjeździe Filozoficznym w Łodzi	343
Katarzyna Werkowicz	
Tożsamość lidera i jego etyczna formacja. Recenzja: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i>, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Wśród ksiązek o Tomaszu z Akwinu. Recenzja: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i>, tłum. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginał: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i>, London and New York 2003).	367
Ewa A. Pichola	
Realizacja zadań edukacyjnych i wychowawczych przez nauczyciela filozofii w szkole średniej. Recenzja książki Agnieszki Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i>, Warszawa 2021, s. 254	387
Nota o Autorach	395

Table of Contents

Editorial (Artur Andrzejuk)	9
Peer review in science	
Artur Andrzejuk's Interview with Antoni B. Stępień	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk	
Proof for the Existence of God in Metaphysics of Thomas Aquinas. Problem of "the efficient cause" (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
Tomasz Pawlikowski	
Does St. Thomas Aquinas Used Robert Grosseteste's <i>De veritate</i> ? Common Elements in Their Teaching About the Truth.....	33
Michał Zembrzuski	
The Metaphysics of the Spiritual Substances in <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
Henryk Majkrzak	
Miracoli di Gesu Cristo secondo san Tommaso d'Aquino	75
Artur Andrzejuk	
Philosophical Anthropology in Theology of St. Thomas Aquinas.....	87
Magdalena Płotka	
Thomas Aquinas on Anger and its Moral Justification (<i>S. th</i> I-II, q. 46-48 and II-II, q. 158)	103
Izabella Andrzejuk	
Problem of Contemplation in the Texts of Thomas Aquinas. Chosen Aspects	115
Małgorzata Łuszczczyńska	
<i>Ius et lex</i> , or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law.....	129
Bartosz Zalewski	
A Legislator According to St. Thomas Aquinas. An Attempt at Exegesis of <i>Summa theologiae</i> I-II, q. 90, a.3	149
Adam Machowski	
The actuality of Aquinas' Political Philosophy. Epistemological Warnings from the Thirteenth Century	163
Bartosz Adamski	
If Love was Necessary. A Few Words on the Necessity of Love and the Freedom of God in the Act of Creation in St. Thomas Aquinas	181
Przemysław Artemiuk	
Why a fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?.....	191
Jacek Banas	
St. Thomas Aquinas on the Importance of Truth and Wisdom and the Role of a Teacher in Acquiring Knowledge, or what the Medieval Philosopher Can Bring to Modern Education.....	215

Bożena Listkowska	
Impossible love? Analysis of the Human-Animal Relationship in the Philosophy of St. Thomas Aquinas and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz	227
Martyna Kozakiewicz	
Was Joseph Ratzinger Involved in the Study of Aquinas' Theology?.....	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham's Arguments.....	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary.....	271

Editions and Translations

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore and his metaphysics. Introduction to translation	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / General Metaphysics or Ontology.....	291

Reports and Reviews

Dominika Rejewska	
Report. Thomistic Symposium on the 700th Anniversary of the Canonization of St. Thomas Aquinas	331
Michał Zembrzuski	
Thomism at the 12th Polish Philosophical Congress in Łódź	343
Katarzyna Werkowicz	
Leader's Identity and Ethical Formation. Review: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i> , Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Among the Books On Thomas Aquinas. Review: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i> , transl. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginal: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i> , London and New York 2003).....	367
Ewa A. Pichola	
Implementation of Educational and Pedagogical Tasks by a Philosophy Teacher in High School. The Review of the Book by Agnieszka Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2021, s. 254	387
Note about authors.....	395

Tożsamość lidera i jego etyczna formacja

Recenzja

Piotr Paweł Orłowski, *Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022

Słowa kluczowe: Piotr P. Orłowski, tomizm, etyka biznesu, przywództwo, rządy Boże

I. Wstęp

Współcześnie można zaobserwować duże zainteresowanie kursami czy szkoleniami z zakresu biznesu. Nierzadko ich programy przedstawiają rozwiązania, idee, które w pierwszej chwili mogą wydawać się nowatorskie. Ci jednak, którzy poza wiedzą z zakresu zarządzania znają kluczowe teksty filozoficzne, szybko orientują się, że wiele z tych myśli opisano wieki temu. Współczesny świat biznesu i nie tyl-

ko biznesu (np. coaching, psychologia) czerpie garściami z myśli takich filozofów, jak m.in.: Sokrates, Arystoteles, Platon czy stoicy. Jako przykłady można przytoczyć następujące książki polskich i zagranicznych autorów: *Pełna moc możliwości* Jacka Walkiewicza¹, *Myslenie kategoriami zmiany* Johna C. Maxwella², *7 nawyków skutecznego działania* Stephena R. Coveya³, *Zarządzanie przez wartości* Kena Blan-

Mgr Katarzyna Werkowicz, absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

¹ J. Walkiewicz, *Pełna moc możliwości*, Helion, Warszawa 2015.

² J.C. Maxwell, *Myslenie kategoriami zmiany*, tłum. D. Bakalarz, Logos Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2015.

³ S.R. Covey, *7 nawyków skutecznego działania*, tłum. I. Majewska-Opiełka, Rebis, Poznań 2007.

charda i Michaela O'Connora⁴ czy 12 życiowych zasad. *Antidotum na chaos* Jordana B. Petersona⁵.

Wielu przedsiębiorców, liderów czy prezesów firm w pierwszej chwili mogłoby być zaskoczonymi, gdyby za przewodnik zarządzania firmą i rozwojem w biznesie wskazano im tekst jednego z kluczowych myślicieli wieków średnich – św. Tomasza z Akwinu. Są jednak i tacy, dla których związek teologii z biznesem czy filozofii z ekonomią nie jest wcale czymś nowym. Do tej grupy, należy Piotr Paweł Orłowski, autor książki *Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)*. W swojej rozprawie analizuje on *Traktat o rządach Bożych*, na podstawie którego wyjaśnia, na czym, wedle Doktora Anielskiego, polega przywództwo oraz jakie cnoty warto, aby rozwijał w sobie lider. Dlaczego *Traktat o rządach Bożych*? Dlatego, że Boże rządy, a zatem sposób, w jaki Bóg

rządzi światem, jak pisze Autor, są najlepszym wzorem tego, jak zarządzać firmą – czyli „światem”, który tworzy i którym kieruje przedsiębiorca. Do tychczas temat przywództwa inspirowanego teologią był najczęściej obecny w literaturze anglosaskiej, szczególnie protestanckiej. Dziś również w kręgach katolickich, zwraca się uwagę na tzw. teologię biznesu, mówiąc o tym, jak naśladować Boga i realizować Jego wolę nie tylko w życiu Kościoła, ale także w życiu zawodowym. Można powiedzieć, że książka Piotra Orłowskiego stanowi pewnego rodzaju podręcznik przywództwa wedle aretologii (nauki o cnotach) św. Tomasza. To właśnie dzięki cnotom człowiek może w swoim codziennym życiu rozpoznawać i czynić dobro, tym samym unikając zła. Autor podkreśla, że samo zdobycie wybranych cnót nie jest jednak wystarczające. Aby być dobrym liderem i przywódcą, należy prowadzić określony sposób życia.

1.1. Od metafizyki do aretologii

Pierwszy rozdział książki zawiera szczegółową charakterystykę rządów Bożych, co pozwala czytelnikowi właściwie zrozumieć inspiracje płynące z myśli św. Tomasza. Jest to niezwykle ważne, gdyż zarysowana przez Autora metafizyka stanowi tło jego dalszych rozważań, dotyczących etycznej formacji lidera. Etyka ta nie wynika z doświadczenia, jak ma to miejsce w fe-

nomenologii, lecz jest konsekwencją przyjęcia określonej wizji świata i człowieka. W drugim rozdziale opisany jest sposób zarządzania wielością i różnorodnością, proces podejmowania decyzji oraz wybrane metafory prezentujące pracę lidera, której istotą jest prowadzenie rzeczy do celu. Ostatni, trzeci, rozdział zawiera, w moim przekonaniu, najciekawsze rozważania i wnioski,

⁴ K. Blanchard, M. O'Connor, *Zarządzanie przez wartości*, tłum. A. Owsiak, MT Biznes, Warszawa 2015.

⁵ J. B. Peterson, *12 życiowych zasad. Antidotum na chaos*, tłum. K. Zuber, Fijorr Publishing, Wrocław 2018.

gdyż pokazuje, opisując kształtowanie przywództwa według aretologii św. Tomasza, aktualność i ponadczasowość jego myśli, która okazuje się być spójna ze współczesnymi teoriami z zakresu zarządzania.

Po tym ogólnym zarysie treści poszczególnych rozdziałów streszczę najbardziej istotne zagadnienia, które pojawiają się w każdym z nich, dodając uwagi i komentarze.

2. Charakterystyka rządów Bożych jako wzór sprawowania rządów przez człowieka

W pierwszym rozdziale książki znajduje się opis rządów Bożych nad światem, które są przedstawione jako wzór sprawowania rządów przez człowieka. Autor tekstu wielokrotnie podkreśla, że istotą zarządzania Bożego jest prowadzenie całego świata i wszystkich stworzonych bytów do celu, jakim jest dobro. W taki właśnie sposób Bóg rządzi światem – rządzi dla dobra i ku dobru (nie dla władzy samej w sobie ani nie z chęci kontroli czy innych pobudek, które mogą być Mu przypisywane, a które wynikają z niewłaściwego obrazu Boga). Rządy te Bóg może sprawować bezpośrednio lub pośrednio – przez przypadkowe zdarzenia lub prowadząc jednych ludzi ku dobru przez drugich, co może być właśnie zadaniem liderów. Autor książki, nawiązując do myśli takich twórców jak: Pinckaers, Zagzebski, Shanley, Clark i innych (s. 36), wyjaśnia, czym jest moralność chrześcijańska. Jej podstawą i źródłem nie jest zbiór zasad, kwalifikacja określonych czynów, zakazów i nakazów, ale łaska i pragnienie naśladowania Jezusa. Dobrze obrazuje to treść Kazania na Górze, które wyznacza ramy moralne ludzkiego postępowania w trzech kluczowych aspektach: 1. celem działania

człowieka jest dobro, 2. istnieją pewne pomocne wskazówki, aby nie zejść z drogi do szczęścia, 3. relacje człowieka z innymi powinny być kształtowane przez miłość. Powyższe wskazania można oczywiście aplikować nie tylko do relacji międzyludzkich w ogóle, ale także do relacji związanych z zarządzaniem. Podstawą tego rodzaju zarządzania – zarządzania przez miłość – byłby zatem wzajemny szacunek i troska. Moralność w tym znaczeniu nie jest, jak to nazywa Pinckaers, moralnością „obowiązkową”, ale moralnością „szczęścia” i „przyjaźni” (s. 39). Mówiąc o rządach Bożych jako wzorze rządów ludzkich Autor wyjaśnia, czym jest tak zwane podejście egzemplarystyczne, które Zagzebski określa mianem „etyki opartej na przykładzie”. Jej podstawą nie jest odtwórcze powielanie wzorców, lecz wzorczość wynikająca z metafizyki, rozumiana jako naśladowanie natury Bożej. Orłowski wyjaśnia naturę działania Boga w stosunku do stworzenia na podstawie poglądów Piepera i Chestertona. Stworzenie, czyli *creatio*, jest to „przynajmniej relacja zależności stworzenia od Stwórcy” (s. 48). Bóg-Stwórca stworzył świat w wolności i z miłości, a dzięki swojej opatrności i trosce kieruje go

do celu, jakim jest dobro. Człowiek nie jest zatem marionetką w rękach Boga. Podobnie lider nie powinien ani ograniczać, ani pozbawiać wolności swoich pracowników. Jego rolą jest nadanie kierunku działaniom firmy i wskazanie ich celu. W areteologii św. Tomasza da się zauważyć wpływ filozofii Platona i Arystotelesa. Ogólny rozwój moralny, który opisuje Akwinata, oznacza rozwijanie wszystkich cnót, a nie jakiejś jednej wybranej. Cnoty są czymś integralnym, są ze sobą powiązane, a rozwój jednej wpływa na inne (s. 45).

Autor wymienia dwie cechy stworzenia, jakie przedstawia św. Tomasz. Jest to intymność i definitywność (s. 50). Rządy Boże nie realizują się „w widowiskowej demonstracji siły zmuszającej do działania, ale intymności, a więc kierowania czy poruszania stworzenia od środka” (tamże). Według Tomasza natura jest bliska nowożytnym teoriom, które ujmują naturę jako „samo-organizację”. Czynniki, który ją organizuje, dostrzegany jest jednak nie w samej naturze, lecz w jej Stwórcy. Akwinata podaje tu przykład okrętu, pytając, czy jego poszczególne części same wiedziałyby, jak się ułożyć, aby stworzyć całość. Bardziej współcześnie można zapytać o przyczynę uporządkowania materii, zorganizowanej w taki sposób, że na Ziemi powstało życie. Czy była to samo-organizacja, proces kierowany przez samą naturę czy raczej był to proces kierowany przez Stwórcę? Akwinata tłumaczy to w następujący sposób: Stwórca jest przyczyną pierwszą, natomiast stworzenie przyczyną wtórną, która działa mocą Stwórcy. Aby wyjaśnić ową zależność oraz „wsobność” stworzenia,

św. Tomasz podaje przykład architekta, który projektuje dom, a po jego wybudowaniu jest cały czas w nim obecny. Co więcej, w stworzeniu przejawia się nie tylko moc Boża, ale także dobroć Boża. Nie dotyczy ona jedynie wybranych bytów, ale dobra całego stworzenia. Dla Boga bowiem błogosławić to pomnażać. Dlatego nie stworzył On jednego, lecz wiele bytów. Stwarzanie tak rozumiane nie jest ukończeniem danego dzieła, lecz pomnażaniem (s. 54). Dobroć Boga dobrze obrazują relacje w świecie, w których jedne byty są dla drugich. Nie chodzi tutaj więc o samą wielość bytów, ale o to, że umożliwia ona tworzenie wzajemnych relacji. Co więcej, Bóg działa w stworzeniu na każdym poziomie. Nie jest tylko zarządzającym „z góry”. Jest jak szef firmy, który wie, co dzieje się w każdej jej części – w magazynie, na produkcji, w biurze – a nie tylko zleca zadania pośrednikom. Mówiąc językiem św. Tomasza, transcendencja Boga zawiera w sobie immanencję. Te dwie cechy nie mogą być przeciwstawne. Bóg chce, aby stworzony byt rozwijał własną naturę przez dążenie do doskonałości, a nie ilościowe gromadzenie dóbr. Doskonałość bowiem oznacza ich porządkowanie, a nie jedynie gromadzenie. Przykład podany za Mary Hirschfeld dobrze obrazuje powyższą zależność: Poezja nie jest, tym lepsza, im więcej zawiera słów. Jej jakość nie zwiększa się wraz z liczbą wyrazów w wierszu. Samo gromadzenie dóbr w oderwaniu od ostatecznego celu, jest według Akwinaty, czymś złym. Dlaczego? Bo nie buduje doskonałości i szczęścia człowieka (s. 56). Celem zarządzania jest odczytanie właściwej hie-

rarchii dóbr i wybór najbardziej odpowiedniego z nich. Zdarza się bowiem, że takie dobra, jak bogactwo i zdrowie, będą ze sobą w konflikcie. Bywa, że dobro jednostki wyklucza dobro ogółu. Bóg jednak pragnie rozwoju i dobra całego stworzenia – dla jednostek i dla całej wspólnoty ludzkiej. To niestety nie zawsze ma miejsce w ekonomii. Mówiąc o wielości, należy wspomnieć także

o różnorodności, która powierzchownie może budzić w niektórych obawy, lecz dla św. Tomasza jest czymś dobrym. W zarządzaniu nie chodzi o usuwanie różnic, ale o takie ich ukierunkowanie, czy „poruszenie”, aby stały się dla siebie źródłem dobra. Autor przypomina, że wspomniane „poruszanie” nie oznacza przejścia z punktu A do B, lecz każdą zmianę.

2.1. Dar wolności

Kolejnym wątkiem, który pojawia się w kontekście stworzenia, jest wolność. Bóg stworzył człowieka z miłości i w wolności. Jego władza nie ogranicza ludzkiej woli ani nie narzuca jednej drogi dojścia do celu, ale stawia przed człowiekiem wiele możliwości realizowania własnego dobra (s. 57). Wolność człowieka nie polega na tym, że ma on alternatywę czy wybór „między dobrem a złem” (jak mówią niektórzy), ale na tym, że może rozważać i wybierać to dobro, które będzie dla niego lepsze (wybierając między mniejszym a większym dobrem). Co ciekawe, św. Tomasz pisze, że „Boga obrazić można tylko wtedy, gdy działamy przeciwko naszemu własnemu dobru” (s. 60). Co w takim

razie ze złem? Jeśli Bóg dopuszcza zło – rozumiane jako pozbawienie mniejszego dobra – to tylko po to, aby mogło zostać zrealizowane większe dobro (s. 62). Samego zła, jako takiego, Bóg dla człowieka nie chce. „Opatrzność zatem w swych rządach nad światem, aby okazać wszechmoc, nie musi anulować wolności, lecz może ją wzmacniać i rozwijać. Rządy Boga nad światem są więc ostatecznie historią obdarowania wolnością, pomimo dramatu zła i możliwego złego skorzystania z niej” (s. 64). Te słowa Autora – jak się wydaje – bardzo dobrze wyjaśniają problem, który powszechnie kryje się pod pytaniem o relację wszechmocy i opatrności Bożej.

2.2. Bóg – *gubernator, director, dirigens i manductor*

Po przedstawieniu powyższych wątków metafizyki Orłowski wyjaśnia terminologię używaną przez św. Tomasza do opisu rządów Bożych – *gubernator, director, dirigens i manductor*. Wskazują one na sposób rządzenia oraz rolę, jaką odgrywa władca. *Gubernator*, czyli przewodnik, który nie wymusza, nie jest tyranem, nie wywiera przymusu,

lecz przekonuje do swoich racji. *Director* – koordynuje, kieruje i prowadzi do dobra. *Manductor* – czuwa nad procesem, prowadzi za rękę i towarzyszy w rozwoju. Co ciekawe, częścią *manducto* jest kontemplacja, która pomaga właściwie rozpoznać sytuację i przechodzić przez dany proces bardziej świadomie i z uwagą. Święty Tomasz wymie-

nia trzy podstawowe zadania rządów: 1. panowanie – wyznaczenie zadań, tego, co należy czynić; 2. moc – wyposażenie do spełnienia tych zadań; 3. władza – ustalenie środków, dzięki którym zadania mają być spełnione i przez kogo mają być spełnione. Wedle powyższego schematu, rządzący nie jest jedynie kimś, kto wydaje polecenia, lecz kimś, kto dostarcza swoim pracownikom niezbędnych narzędzi i środków do realizacji powierzonych zadań.

Rządy Boże są przykładem nie tylko tego, jak rządzić i kierować wspólnotą osób, ale także, jak mądrze zarządzać własnym życiem (s. 92). Jak pisze św. Tomasz, „rządzić oznacza proponować dobro, które będzie w stanie całkowicie nasycić wolę człowieka” (s. 93). Rządy ludzkie w odróżnieniu od rządów Bożych, są niestety narażone na ryzyko błędu. Błąd u św. Tomasza odgrywa jednak pozytywną rolę (oczywiście błąd przypadkowy, a nie celowy). Pomaga on w jasny sposób wyrazić prawdę. Dlatego właśnie warto być wdzięcznym temu, kto ów błąd popełnił. Błędów nie na-

leży więc eliminować za wszelką cenę, ale traktować je jako okazję do pełniejszego ujęcia problemu. Niektórym błędem można jednak zapobiegać. Sam Akwinata podaje na to kilka sposobów. Pośród nich znajdziemy: kontakt z rzeczywistością, unikanie powierzchowności czy formułowanie jasnych komunikatów. Człowiek nie powinien jednak nadmiernie skupiać się na pomyłkach czy błędach (ani swoich, ani cudzych), lecz na dobru. Podobnie jak Bóg, który nie skupia się na złu, grzechu czy ludzkich potknięciach, lecz na prowadzeniu człowieka do celu, którym jest jego dobro. Coraz większa obecność dobra jest tym, co niweluje zło. Co więcej, Bóg ma nawet moc wykorzystać zaistniałe zło dla dobra. Święty Tomasz mówi także o doskonałości, do której rządzenie Boże prowadzi rzeczy rządzone. Największa doskonałość jest wtedy, gdy ktoś nie tylko jest dobry, ale jest przyczyną dobroci innych, np. profesor, który kształci swoich uczniów, nie tylko ze względu na ich wiedzę, ale również po to, by stali się nauczycielami innych.

2.3. Rola lidera i przykładowe teorie zarządzania

W rozdziale drugim została opisana rola lidera oraz przykładowe teorie zarządzania. Podstawową przyczyną różnic między nimi jest, jak zauważa autor, ich antropologiczne źródło. Według teorii Adama Smitha człowiek to przede wszystkim *homo economicus*, który dąży do zysku i własnej korzyści (s. 108). Jego myśl rozwija J.S. Mill, który poza samym pragnieniem gromadzenia bogactw wskazując na inne motywacje, jak ludzkie namiętności: motywacja he-

donistyczna, pragnienie przyjemności, szczęścia oraz unikanie cierpienia. Jego zdaniem to właśnie one warunkują zachowania człowieka na rynku. Idee te nie pozostały bez wpływu na nowożytną ekonomię, której podstawową zasadą stała się maksymalizacja zadowolenia z konsumpcji. Inną teorię, opisaną w latach 90 XX wieku, zapoczątkowało odkrycie neuronów lustrzanych. Mowa tu o neuroekonomii, według której decyzje człowieka są zdeterminowane przez

emocje i procesy zachodzące w sieciach neuronalnych. Współczesne teorie zarządzania wskazują na czynniki psychologiczne, z których wynika, że człowiek nie tyle chce jak najwięcej zyskać, ile przede wszystkim nie chce stracić. Natomiast ekonomia poznawcza bada, czy człowiek podejmuje decyzje racjonalnie albo wyłącznie na podstawie afektów. Jej przedstawiciel, Herbert Simon, mówi o „racjonalności ograniczonej”. Według tego poglądu człowiek nie zna wszystkich konsekwencji swoich decyzji, co ogranicza jego racjonalne myślenie podczas ich podejmowania. Dlatego sięga, dokonując wyboru, zwykle po to, co wydaje mu się najbardziej satysfakcjonujące. Nasze wyrywkowe obserwacje mają taki wpływ na decyzje, że wybieramy to, co znamy albo wybieramy na podstawie naszych wyobrażeń, ewentualnie robimy coś pod wpływem emocji bądź dlatego, że ktoś lub coś jest nam bliskie. Znajomość tych teorii może być pomocna liderom, którzy powinni, zarządzając innymi ludźmi, mieć świadomość tego, co stoi u podstaw procesu decyzyjnego. Pozwala to na stworzenie efektywnych narzędzi motywacyjnych. Bruno Frey opisał dwa typy motywacji – zewnętrzną i wewnętrzną (s. 117). Według niego jedne

działania są wybierane – bo są lubiane, inne – bo przynoszą korzyść. Często jednak nie da się jasno oddzielić jednych od drugich. Granica między motywacją zewnętrzną i wewnętrzną nie zawsze jest wyraźna. Aby jakież osoby czuły motywację wewnętrzną, lider powinien zadbać o poczucie solidarności i traktować je indywidualnie, wystrzegając się kontroli i hierarchizacji w miejscu pracy, gdyż są to dwa czynniki, które skutecznie ją niszczą. Natomiast motywacja zewnętrzna ma sens dopiero wtedy, gdy wzmacnia motywację wewnętrzną. Dlatego lider powinien dbać o oba rodzaje motywacji u swoich pracowników, troszcząc się o ogólne morale pracy. Autor książki przytacza w tym miejscu także poglądy Fraya i Rothlina, którzy sięgają, mówiąc o motywacji, do biblijnej przypowieści o synu marnotrawnym. Według nich jedna trzecia wszystkich przypowieści Jezusa dotyczy ekonomii i zarządzania, mówiąc o motywacji do zmiany życia. Innym ciekawym wątkiem, pojawiającym się w książce, jest opisana przez Hayeka zależność między biologią ewolucyjną i ekonomią. Hayek twierdzi, że podstawą ekonomii nie jest wcale użyteczność czy maksymalna korzyść, lecz adaptacja do zaistniałych warunków (s. 123-124).

2.4. Bycie kierowanym przez Boga a kierowanie samym sobą

Po zestawieniu powyższych teorii Autor wraca ponownie do wątków antropologicznych, zawartych w myśli św. Tomasa. Według Akwinaty sama obserwacja świata prowadzi człowieka do przekonania o istnieniu „rządzącej myśli Boga” (s. 126). Doskonałość i sposób w jaki

uporządkowany jest świat, świadczy o tym, że musi istnieć coś zewnętrznego, co ten porządek wyznacza. Co więcej, Bóg, porządkując świat, prowadzi wszystkie byty do doskonałości. Jak zauważa autor, jest to bliskie perspektywie ewolucyjnej. Bóg nie jest bowiem tym,

który kontroluje świat, ale kimś, kto daje stworzeniu moc do realizacji celu, jakim jest dążenie do doskonałości i dobra. W ten sposób bycie kierowanym przez Boga uzupełnia się z samokierowaniem sobą. Dlatego też Bóg dał człowiekowi rozum, aby mógł rozpoznawać największe dla siebie dobro, dokonując właściwych wyborów. Wola Boża jest zatem czymś, co nie pozbawia człowieka wolności, ale czyni go sprawniejszym w podejmowaniu decyzji. Dobro, o którym pisze Akwinata, jest zarówno dobrem jednostki, jak i dobrem wspólnym. Dobro zawsze obejmuje całość stworzenia (całość rozumianą jako coś więcej niż suma części). Człowiek dzięki rozumowi może rozpoznać wzajemną relację między poszczególnymi dobrami, ich hierarchię i porządek (który należy

rozumieć nie w sensie estetycznym, lecz jako właściwą relację części do całości i ich koncentrację na wspólnym celu). Tym, co jest charakterystyczne dla rządów Bożych, jest włączenie w te rządy człowieka. Bóg nie kumuluje władzy w swoim ręku, ale daje ją wielu osobom, będąc z nimi w relacji „nieuzależniającej zależności”. Takiego rodzaju rządzenie nie opiera się na współuzależnieniu, lecz na wolności, a zadaniem lidera jest, aby poruszać intelekt, wolę i ciało swoich współpracowników (s. 153). Intelekt – zachęcając ich do zdobycia przydatnej wiedzy, wolę – budząc pragnienie realizacji wskazanego dobra, którego wcześniej nie znali (a skoro nie znali, to nie mogli chcieć), ciało – poprzez stworzenie komfortu i sprzyjających warunków pracy.

2.5. Proces decyzyjny w myśli św. Tomasza

Autor tekstu pisze, że tym, co według św. Tomasza najczęściej ogranicza ludzką wolność, a tym samym zaburza proces decyzyjny, jest tendencja do postępowania jedynie na podstawie własnych uczuć i przyzwyczajzeń. Dopiero gdy uczucia znikną, wielu ludzi uświadamia sobie, że coś, co robili, nie było dla nich dobre. Zdaniem Akwinaty proces podejmowania decyzji powinien angażować wszystkie władze duchowe, a więc wolę, rozum i uczucia. Decyzja nie jest tylko czymś czysto intelektualnym. Święty Tomasz mówi nawet o czymś, co określa jako „prawość rozpoznania”, czyli decyzję, w której umysł i ciało są zgodne. Wymienia także trzy czynności, z których składa się proces decyzyjny: namysł (rozważanie różnych środków do

celu), rozmyśl (wybór najlepszych z tych środków) oraz nakaz (realizacja konkretnego wyboru). Aby lider nie podejmował zbyt pochopnych decyzji ani ich zbyt długo odwlekał, potrzebna jest mu kolejna opisana przez Autora sprawność, a mianowicie – wyobraźnia, oparta na racjonalnym myśleniu i przewidywaniu skutków. Niestety nie zawsze, jak pisze Tomasz, rządzi ten, kto ma wyobraźnię i przewyższa innych rozumem. Czasem jest to ktoś, kto zdobył władzę, dzięki przewadze siły fizycznej lub przychylności innych ludzi. Stąd właśnie bierze się nieporządek w ludzkich rządach, które Tomasz nazywa „panowaniem głupich”, wskazując na słabość tego panowania, choć bywa, że jest ono czasem wspierane przez mądrych doradców (s. 174).

W dalszej części tekstu znajdziemy opis rządów Bożych sprawowanych za pośrednictwem aniołów, których zadanie polega na tym, aby zachęcać i oświecać. Mają oni pomagać człowiekowi w zachowaniu stałości, dążeniu do celu i trwaniu przy swoich postanowieniach. Lider odgrywa podobną rolę wychowując kolejne pokolenia liderów. Tego rodzaju ciągłość jest niezwykle ważna, gdyż – jak pisze Akwinata – dobro jest „bardziej dobre”, gdy dzieli się je z innymi – gdy jest przekazywane i pomnażane (s. 175). Lider powinien zatem skupiać się nie tylko na własnym rozwoju, ale także na rozwoju innych. W tym miejscu Autor książki ponownie sięga po przykład nauczyciela i ucznia. Rolą nauczyciela nie jest przedstawianie gotowych odpowiedzi, lecz takie pobudzanie ucznia do myślenia, aby sam rozpoznał prawdę. Tak samo lekarz, który uzdala ciało do walki z chorobą, zachęcając pacjenta do takich działań, które pozwolą mu samodzielnie odzyskać zdrowie. Przekazywanie dobra dalej, zachęcanie innych do działania, przedstawianie wyznawanych przez siebie idei jest cechą charyzmatycznych przywódców. Według św. Tomasa charyzmatyczny przywódca ma trzy umiejętności: sprawne wnioskowanie, umiejętność potwierdzania słuszności oraz właściwe przedstawianie treści, do których chce kogoś przekonać, co ozna-

cza również usuwanie tego, co przeszkadza w zrozumieniu danej sprawy. Autor dostrzega w tym miejscu kolejną wskazówkę skierowaną do liderów, mówiąc o tym, aby dbali nie tylko o swoje „życie czynne”, związane z działaniem, ale także o życie kontemplacyjne. Kontemplacja i działanie w zarządzaniu powinny się wzajemnie uzupełniać.

W dalszej części rozprawy znajdziemy trzy metafory, przez które św. Tomasz opisuje sposób rządzenia: sternika, lekarza i ognia. Pierwsza oznacza, że zadaniem lidera, podobnie jak sternika, jest bezpieczne doprowadzenie statku do celu. Co istotne, sternik jest odpowiedzialny nie tylko za sam statek (aby nie utonął, ani się nie rozbił), ale za cały proces. Druga metafora pokazuje, że lider, na wzór lekarza, powinien leczyć przyczyny chorób, a nie jedynie ich objawy. Święty Tomasz wspomina tutaj także o zasadzie gradacji środków, która mówi, żeby najpierw wdrażać działania mniej inwazyjne, a gdy one nie zadziałają, sięgać po te, które są bardziej inwazyjne. Rolą lekarza jest zmobilizowanie pacjenta do walki z chorobą. Oznacza to, że ostatecznie chorobę ma pokonać organizm pacjenta, a nie sam lekarz. Podobnie lider nie ma wyręczać innych, lecz pobudzać ich do działania. Ogień, ostatnia metafora, mówi o mocy ogrzewania. Lider, tak jak ogień, ma zapalać i inspirować, przekazując innym określone wartości.

3. Aretologia przywództwa

Trzeci rozdział książki przedstawia aretologię przywództwa, czyli cechy i cnoty, które powinien mieć dobry rzą-

dzący. Autor zaznacza, że tego rodzaju etyka, oparta na cnocie, zawiera w sobie elementy deontologii i utylitaryzmu.

Z jednej strony wyznacza pewne uniwersalne normy, a z drugiej uwzględnia rezultaty określonego postępowania. W dalszej części tekstu ponownie znajdziemy wyjaśnienie wzajemnego powiązania cnót, za których spoiwo św. Tomasz uznaje roztropność i miłość

(s. 188). Na wzór integralności cnót także rozwój lidera powinien być integralny. Aretologia nie oznacza kształtowania przywódców przez dopasowywanie ich do idealnego wzorca, ale wszechstronny rozwój osoby.

3.1. Wybrane teorie przywództwa

Zaproponowany model bliski jest teorii „przywództwa integrującego” (s. 193), opierającego się na szacunku i zaufaniu. W tym modelu ludzie czują się ważni, są bowiem częścią zespołu, w którym każdy ma swoje znaczenie. Natomiast lider jest bezpretensjonalny, przyznaje się, gdy czegoś nie wie, uczy się różnic kulturowych, szanuje indywidualność osób w zespole i zna jego członków. Nie obezwładnia innych, nie przytłacza sobą, nie narzuca swoich pomysłów, nie faworyzuje, ale uwzględnia alternatywne pomysły. W książce znajdziemy wiele tego rodzaju praktycznych opisów – opisów zachowań, których lider powinien unikać, i takich, które warto, aby wypracował. Inną opisaną przez Autora teorią, jest przywództwo biblijne (s. 195). Bazuje ono na zasadzie „czterech C”: *calling, competence, confidence, character*, czyli: misja (lider ma rolę do

spełnienia), troska (o to, aby był dobry w tym, co robi), samoocena (świadomość własnych uzdolnień i możliwości) oraz praca nad charakterem (która wyraża się w tym, że lider nie szuka jedynie własnej korzyści). Aby ukazać specyfikę zarządzania Autor umieszcza w książce tabelę (s. 196), będącą hasłową syntezą różnic, które można zauważyć pomiędzy starym a nowym modelem przywództwa. Zestawienie to może być dobrym „rachunkiem sumienia” naszych działań (zarówno względem samych siebie, jak i innych). Warto także w tym miejscu książki zatrzymać się na chwilę i pomyśleć, po której stronie tabeli jesteśmy i do których postaw jest nam bliżej. Szkoda jedynie, że Autor w swojej publikacji nie skomentował owego zestawienia. Myślę, że jego omówienie byłoby wartościowym rozszerzeniem treści lektury.

3.2. Wybrane cnoty w kontekście ogólnej formacji lidera, jego relacji z innymi oraz w procesie podejmowania decyzji obarczonych ryzykiem

Kluczowa część rozdziału trzeciego ogniskuje się wokół aretologii św. Tomasza. Autor najpierw przedstawia cnoty kształtujące ogólną formację lidera, a następnie cnoty związane z jego re-

lacjami z innymi i wreszcie cnoty istotne przy podejmowaniu decyzji obarczonych ryzykiem. Ogólny kierunek formacji lidera opiera się na schemacie – widzieć, oceniać, działać. Są to trzy

zasady pochodzące z katolickiej nauki społecznej. Ocena w tym przypadku wiąże się z odniesieniem do konkretnych zasad, np. poszanowaniu godności osoby. Autor przeciwstawia tego rodzaju podejście utylitaryzmowi, który postrzega jednostkę przez pryzmat jej przydatności, a nie godności. W aretologii św. Tomasza osoba nie może być traktowana jak narzędzie. Zadaniem lidera jest wskazywanie na sens działań, dbałość o rozwój pracowników, a nie wyzysk i używanie cudzych umiejętności do realizacji własnych celów. Tego rodzaju postawa przynosi dobre owoce działalności, a na jej dobroczynne skutki wskazuje Autor, wymieniając kolejno:

1. Tworzenie autentycznych produktów i usług.
2. Dobra i wydajna praca.
3. Trwałe i sprawiedliwie rozdzielone bogactwo.

Tego rodzaju integralny model gospodarczy opiera się na rozwoju i osiągnięciu trwałego bogactwa, a nie jedynie chwilowego zysku. Zysk

oczywiście jest istotny, ale jako środek do realizacji celów firmy, a nie jako cel sam w sobie. Firma jest wspólnotą osób, której działania opierają się na współpracy, co nie ma nic wspólnego z instrumentalnym delegowaniem zadań. Jednym z zadań lidera, jak pisze Autor, jest służba innym przez organizowanie pracy zespołu w taki sposób, aby była ona wydajna oraz umożliwiała rozwój każdemu z pracowników, dbając przy tym o wzajemne relacje i panującą atmosferę. Do tego właśnie uzdalniają lidera dwie wymienione przez św. Tomasza cnoty: mądrość praktyczna (która zapewnia właściwą ocenę sytuacji) i sprawiedliwość (rozumiana jako umiejętność tworzenia prawidłowych relacji). Istotną cechą lidera jest także świadomość przyjmowania. Oznacza ona wdzięczność i świadomość daru, który otrzymał od innych. Lider wie, że wiele rzeczy, które osiągnął, nie są jedynie jego zasługą.

3.2.1. Religijność lidera

Ciekawą kwestią przedstawioną w jednej z części rozdziału trzeciego jest pytanie: Czy religijność lidera ma znaczenie dla jego zarządzania? Autor książki twierdzi, że religia nie jest dodatkiem do „normalnego” życia, ale jest czymś, co je przenika i określa jego sens. Religijność, w szerokim znaczeniu, doty-

czy całego życia człowieka. Nie można jej zawęzić do praktyk religijnych, gdyż dotyczy ona relacji człowiek – Bóg, w której kontekście odczytywana jest prawda o sobie i o świecie. W tym sensie wszystko, co człowiek robi, może być religijne, także więc praca zawodowa.

3.2.2. Wykaz cnót niezbędnych do właściwego zarządzania

W dalszej części tekstu znajdziemy opis konkretnych cnót, potrzebnych liderowi do zarządzania. Na przykład w procesie podejmowania decyzji będzie to moralna wrażliwość, osąd moralny (ocena, czy dany akt jest dobry lub zły), moty-

wacja moralna (postawienie wartości moralnych ponad innymi) oraz charakter moralny (realizacja określonych zachowań). Myślenie i działania podejmowane przez lidera, jak zaznacza Autor, powinny być nie tylko racjonalne,

ale i moralne. Nie znajdziemy jednak w tym miejscu definicji, jak rozumieć moralność. Domyślamy się jednak, że chodzi o to, aby podejmowane decyzje poddać nie tylko pod osąd racjonalny, ale i moralny. Ludzkie działania są bowiem zawsze moralne (jak twierdzą etycy), ale mogą być moralnie godziwe lub moralnie niegodziwe. W tekście znajdziemy za to definicję cnoty. Cnota u św. Tomasza to *habitus* – sprawność, która ułatwia działania prowadzące do celu. Rozwój moralny człowieka dokonuje się więc przez podejmowane decyzje i wybory, zwłaszcza jeśli stara się on uwzględnić rozwiązania spoza jego aktualnego pola postrzegania, co wiąże się z przekroczeniem tego, co dotychczas było wygodne i bezpieczne. Cnotą, która jest niezwykle pomocna w procesie decyzyjnym, jest mądrość. Jej zadaniem jest trafna diagnoza sytuacji. Według św. Tomasza „mądrość to sprawność oceniania i kierowania sprawami życia w perspektywie przyczyn ostatecznych” (s. 207). Chodzi zatem o właściwe zrozumienie sensu danej rzeczy – znajomość szczegółów, kontekstu i całości procesu. Mądrość nie jest jedynie suchą wiedzą teoretyczną. Mądrość dotyczy prawdy, pozwala wzrastać i ma wymiar praktyczny. Wpływa bowiem na wolę i pragnienia człowieka. Rolą mądrości jest porządkowanie, właściwe odczytanie hierarchii w świecie oraz określenie tego, co jest priorytetem, a co nie. Jak zatem zdobyć tak rozumianą mądrość? Akwinata odpowiada w dwóch punktach. Przede wszystkim: 1. *studium* – zdobywać wiedzę (także poprzez doświadczenie i nabywanie potrzebnych

kompetencji) oraz 2. przebywać z ludźmi mądrymi. Kolejne cechy, które opisuje Autor, to rezyliencja i elastyczność. Rezyliencja, czyli męstwo, potrzebne jest liderowi, przede wszystkim w chwilach niespodziewanych trudności czy sytuacji kryzysowych. Kryzys, dla św. Tomasza, jest jednak czymś pozytywnym (podobnie jak błąd), gdyż daje szansę na rozwój, tym samym przyczyniając się do wzrostu dobra. Męstwo pozwala trwać przy określonych wartościach, pomaga opanować strach czy obawy, mogące pojawić się przy realizacji określonych planów. Akt męstwa może przybrać dwie formy: atak (stawianie czoła trudnościom) albo znoszenie trudności (cierpliwość), co oznacza, że nawet w niesprzyjających okolicznościach ktoś pozostaje wierny uznawanym przez siebie wartościom. Autor, za św. Tomaszem, rozróżnia i precyzuje, że znoszenie trudności nie oznacza skupiania się na walce ze złem, ale jest ono koncentracją na celu, jakim jest dobro (s. 212). W procesie decyzyjnym nie da się pominąć zatem roli emocji. Nieuporządkowane emocje często prowadzą do niewłaściwych decyzji. Dlatego też Autor podkreśla, jak ważna jest właściwa relacja z emocjami, która przejawia się w tym, że lider nie usiłuje ich tłumić, lecz potrafi je kontrolować i używać do dobrych celów. Z pewnością przydatna do tego będzie także cnota umiarkowania, nazywana dzisiaj samokontrolą. Oznacza ona władzę rozumu nad uczuciami. Lider powinien być opanowany i umieć zarządzać swoimi emocjami, a nawet, jak pisze Autor, być w tym obszarze wzorem do naśladowania.

3.2.3. Zaufanie jako spójność i moralna dobroć

Jednym z interesujących zagadnień, o których przeczytamy w książce Piotra P. Orłowskiego, jest zawarta w niej analiza pojęcia zaufania (s. 217). Zaufanie jest uwarunkowane przez dwie cechy: spójność i moralną dobroć. Zaufania nie należy w żadnym wypadku mylić z naiwnością, która według Akwinaty jest po prostu brakiem roztropności. Jeśli widzimy coś wyraźnie niepokojącego, to powinniśmy być ostrożni, a nie bezgranicznie ufni. Aby ufać, potrzeba czasu i przyjaźni. Choć na początku znajomości, jak radzi św. Tomasz, lepiej być bardziej ufnym niż podejrzliwym. Zaufanie bowiem rodzi zaufanie. Do-

piero gdy widzimy jakieś ryzyko zaistnienia krzywdy, wtedy należy zachować ostrożność. Dobrze jednak jest wierzyć w dobroć innych i darzyć ich zaufaniem, gdyż motywuje to do dobrego działania. W kontekście przywództwa warto dodać, że tym, co szczególnie wzmacnia zaufanie, jest dotrzymywanie słowa i realizacja obietnic. Obietnice jako forma motywacji pracowników powinny mieć oczywiście odpowiednią formę: być jawne, dobrowolne, wyraźne (konkretnie sformułowane, klarowne, przejrzyste) i zgodne z misją danej firmy (czyli z jej wartościami).

3.2.4. Cnoty w relacjach z innymi

Wymienione cnoty (mądrość, męstwo, cierpliwość, elastyczność, umiarkowanie, zaufanie) dotyczą zarządzania w ogóle. Natomiast kolejne będą związane z relacjami z innymi (sprawiedliwość, wierność, lojalność, wdzięczność, prawdomówność). Pierwszą opisaną przez Autora cnotą jest sprawiedliwość. Jej zadaniem jest rodzić szacunek i uczciwość. Sprawiedliwość nie jest wartością samą w sobie. Celem sprawiedliwości jest, aby oddać każdemu to, co się jemu słusznie należy. Sprawiedliwość w firmie oznacza traktowanie każdego właściwie i z szacunkiem. Nie powinno się zatem sprowadzać biznesu tylko do zagadnień materialnych czy prostej wymiany usług, gdyż jego celem jest czynienie szeroko pojętego dobra – nie tylko dobra firmy, ale ludzi w ogóle, przyczyniając się tym samym do dobra wspólnego. Sprawiedliwość wiąże się także z solidarnością, przez

którą osoby, podejmując określone działania, działają dla siebie nawzajem, a nie przeciw sobie. Kolejną cnotą jest wierność, czyli inaczej lojalność, która wyraża się w byciu wiernym obranym celom. Jedną z opisanych przez Autora cnot, która może być dla niektórych zaskoczeniem, jest wdzięczność, czyli odpowiedź na dobro, bo tak właśnie rozumie ją Akwinata. Wdzięczność nie jest sprawą dobrego wychowania, ale reagowania na dobro, którym ktoś nas obdarza. Jest przez to „budulcem relacji społecznych”, czyli cnotą, która buduje przyjaźń (s. 227). Jak jednak wyrażać wdzięczność i reagować na dobro w odpowiedni sposób? Tomasz wymienia trzy formy wyrażania wdzięczności: dostrzeżenie dobra, wyrażenie wdzięczności i szacunku, odpowiedź na to dobro (i tu, uwaga – w odpowiednim stopniu i czasie). To ostatnie doprecyzowanie, które podkreśla Akwinata, jest niezwy-

kle istotne. Potoczne sformułowanie „bądź wdzięczny” jest na tyle ogólne, że za wiele nie mówi, jak ową wdzięczność należy okazać. Dobrze więc, że św. Tomasz zwraca uwagę, że wdzięczność powinna być adekwatna do otrzymanego dobra. Sama cnota wdzięczności łączy się i uzupełnia z omówioną sprawiedliwością i solidarnością. Należy dodać, że cnota wdzięczności nie jest abstrakcyjnym odczuciem, lecz ma swój przedmiot, a więc odnosi się do czegoś konkretnego, co należy nazwać i wyrazić słowami. Wdzięczności nie powinno się jednak mylić z wyrównywaniem rachunków. Wdzięczność to „pamiętanie o dobru” (s. 229). A pamięć u Akwinaty nie oznacza zapamiętywania konkretnych zdarzeń, ale jej funkcją jest ustanawianie relacji. Nie chodzi więc o pamięć o samej rzeczy, którą komuś zawdzię-

czamy, ale o pamięć o relacji z człowiekiem, któremu coś zawdzięczamy. Kolejną przydatną w relacjach międzyludzkich cnotą, jest prawdomówność, która wyraża się w trosce o komunikację. W biznesie są tacy, dla których bardziej liczy się skuteczność niż prawda. Nie chodzi tutaj o ukrywanie prawdy, jakby robił to kłamca, lecz nieliczenie się z nią. Prawdomówność jest cnotą, która pozwala człowiekowi się rozwijać i, podobnie jak sprawiedliwość, nie jest wartościowa sama przez się, bo w prawdomówności nie chodzi o samą prawdę, ale o cel, ze względu na który prawda jest komunikowana – ze strachu przed karą czy z umiłowania prawdy. Prawdomówność jest zatem cnotą tylko wtedy, gdy prawda wypowiedzana jest w odpowiednim czasie i w odpowiedni sposób.

3.2.5. Cnoty dotyczące podejmowania decyzji obarczonych ryzykiem
Ostatnia grupa cnot, opisana przez Autora, dotyczy podejmowania ryzyka. Postępowanie lidera i podejmowane przez niego decyzje nie powinny być ani zbyt pochopne, ani zbyt zachowawcze. Gdzie zatem jest złoty środek? Święty Tomasz wymienia trzy cnoty istotne w tej kwestii: długomyślność, męstwo i ostrożność. W jego wyjaśnieniach znajdziemy kilka istotnych rozróżnień. Długomyślność lub inaczej dalekomyślność, nie jest tym samym, co cierpliwość. Cierpliwość bowiem skupia się na trudnościach, a długomyślność na dobru. Długomyślność jest cnotą, która pomaga pokonać zniechęcenie. Zniechęcenie jest jednak czymś innym niż przeciwność. Przeciwnością może być np. choroba (tego dotyczyłaby cnota

cierpliwości). Natomiast zniechęcenie spowodowane jest brakiem pożądanych wyników. Cierpliwość dotyczy zatem znoszenia kłopotów, a długomyślność – czekania na upragnione efekty (s. 236). Powyższe cnoty pomagają liderowi skoncentrować się na celach, sprawiając, że nie jest on niewolnikiem własnych planów ani też niepotrzebnie nie porównuje się z innymi (np. gdy widzi efekty czyjejś pracy, a swojej jeszcze nie). Ważną cechą lidera jest także męstwo, którego rolą jest, aby nie poprzestawać na mniejszym dobru (bo tak jest np. bezpieczniej), ale zawalczyć o możliwość zdobycia dobra większego. Męstwo odpowiada więc za osiągnięcie zamierzonego celu. Natomiast podobna do męstwa (pod pewnym względem)

odwaga jest jednym z uczuć gniewliwych i Tomasz stawia ją obok gniewu, nadziei, zwątpienia, rezygnacji i lęku. Dzięki odwadze człowiek w reakcji na zło odczuwa słuszny gniew, który sprawia, że konfrontuje się z trudnościami i chce je pokonać. Z recenzowanej pracy dowiemy się także, czym odwaga różni się od męstwa, które nie jest demonstrowaniem braku obaw czy ostentacyjnym ogłaszaniem, że niczego się nie boimy. Męstwo to wytrwałe i konsekwentne działanie. Człowiek mężny to taki, który nie tylko jest otwarty na pomoc innych, ale także potrafi o nią prosić. Męstwo pozwala zatem pokonać lęk. Tomasz wymienia w tym miejscu różne rodzaje lęku, jak np. lęk przed ciężką pracą albo lęk przed oceną, albo opinią innych. Rolą lidera jest także minimalizowanie lęków i obaw innych przez dawanie im nadziei. Akwinata podkreśla rolę męstwa i zachęca do podejmowania wielkich wyzwań. Przestrzega jednak przed próżną ambicją, którą zalicza do pragnień nieuporządkowanych. Męstwo to stałe dążenie do celu i rozważne stawianie czoła przeciwnościom i jako takie jest racjonalne, dlatego św. Tomasz łączy je z poczuciem bezpieczeństwa.

Ostatnie cechy, na których Autor kończy przedstawienie aretologii przywództwa, to ostrożność i przezorność. Ostrożność jest rozumiana jako przewaga postawy responsywnej nad proaktywną. Zapewnia ona dokonanie trafnej analizy sytuacji oraz przestrzega przed pochopnym i nieuporządkowa-

nym działaniem. Święty Tomasz wymienia dwa rodzaje złych wypadków, przed którymi może chronić człowiek a cnota ostrożności. Pierwszy rodzaj dotyczy rzeczy, które dzieją się często, więc łatwo je przewidzieć, zatem albo ich unikamy albo minimalizujemy ich skutki. Drugi – są to sytuacje rzadkie, dziejące się za sprawą przypadku, które trudno przewidzieć i których nie da się całkowicie uniknąć. W każdym z nich przydatna będzie roztropność, której funkcją jest właśnie ostrożność. Ostrożność ma zapobiegać pochopnym decyzjom i uwzględniać namysł teoretyczny, nie jest ona jednak nadmiernym odwlekaniem. Swój opis poszczególnych cnót Autor zwięźdza krótkim zestawieniem praktycznych rad, na temat tego, co powinien robić lider oraz czego powinien unikać. Co zatem powinien robić: 1. stawiać dobre pytania, nawet jeśli są trudne; 2. uwzględniać cudzy punkt widzenia; 3. wykazywać się odwagą oraz współczuciem (myśląc o skutkach decyzji, nie tylko tych, dotyczących niego samego, ale także innych). W tekście znajduje się również tabela przedstawiająca najczęściej popełniane błędy w przywództwie. Wśród najczęstszych błędów Orłowski wymienia: m.in. zawieszanie decyzji w obawie przed błędem, brak umiejętności pracy w zespole, zamknięcie na zmiany, brak konsekwencji i stałości, branie na siebie zbyt dużo, nieumiejętność odmawiania pomocy, gdy nie ma możliwości jej udzielania, czy schemat „dużo obietnic – mało działania”.

4. Podsumowanie

Podstawą teologii moralnej św. Tomasa jest naśladowanie Boga. Sam Bóg powierza człowiekowi odpowiedzialne zadanie, kierując do niego znane z Księgi Rodzaju słowa „czyńcie sobie ziemię poddaną”. Czynienie ziemi poddanej nie oznacza wyzysku, lecz taki rodzaj rządzenia, który prowadzi do pełni dobra. Rolą lidera jest zatem, aby wzmacniać innych ludzi, wspierać ich rozwój, ich zdolności i talenty, a nie traktować instrumentalnie czy wykorzystywać. Cnoty, które opisuje Autor – cnoty przywódcze, cnoty usprawniające relacje z innymi oraz cnoty pomagające podejmować decyzje i działania w sytuacjach ryzyka – nie są zbiorem nawyków, lecz tworzą propozycję całościowej formacji liderów. Szczególnie ważnym elementem jest tutaj ostatnia grupa opisanych cnót, gdyż przywództwo, jak pisze Autor, to sztuka podejmowania dobrych decyzji. W zakończeniu dysertacji znajdziemy 5 najważniejszych cech

lidera, jakie wymienia Orłowski. 1. Teologiczność, która oznacza zorientowanie na cel, dobro wspólne, do którego się dąży używając godziwych środków. 2. Racjonalne uzasadnianie podejmowanych działań. Sama wola bowiem nie wystarczy. Lider wyjaśnia i przedstawia sens swojej wizji, nie mówiąc tylko o tym, czego chce, ale wyjaśniając i argumentując, dlaczego chce. 3. Wzmacnianie potencjału innych. Jego formą jest tzw. rozproszone przywództwo, oparte na pomocniczości i takim wykorzystaniu kompetencji różnych stron, aby mądrze wprowadzać podział pracy, a nie jedynie stawiać zadania innym. 4. Podejmowanie mądrych decyzji w ryzykownych sytuacjach. Innymi słowy, mądre zarządzanie ryzykiem, gdyż celem działań lidera nie jest zysk, ale budowanie określonych wartości i służenie dobru wspólnemu 5. Panowanie nad emocjami.

5. Komentarz i uwagi oraz rekomendacja

Zapoznając się z zagadnieniami omawianymi przez Autora trudno nie zauważyć jego erudycji oraz dbałości o klarowność omawianych treści. W tekście oraz przypisach znajdują się definicje, które pomagają czytelnikowi właściwie rozumieć dane pojęcia (np. roztropność czy cnotę). Autor w wielu miejscach podaje rozróżnienia pomiędzy poszczególnymi cnotami i wymienia zagadnienia, z którymi nie należy ich mylić (np. omawia różnicę między

zauwaniem a naiwnością). W przypisach znajdziemy także rekomendacje licznych tekstów naukowych, pogłębiających poszczególne zagadnienia. Dzięki temu ktoś, w kim wzbudziły one zainteresowanie, wie, gdzie sięgnąć, aby poszerzyć wiedzę (na temat, który jest, co prawda, wątkiem pobocznym rozprawy, ale dla kogoś może okazać się interesujący i warty przestudiowania). W książce znajdziemy wielu autorów związanych z myślą św. Tomasza oraz

tematyką cnót i zarządzania. Dokonując wnikliwej lektury oraz analizy tekstu, dostrzec można jednak dwa zagadnienia, do których można mieć uwagi. Pierwsza to brak polskiego tłumaczenia pojawiających się w książce łacińskich terminów oraz cytatów, co może stanowić pewną trudność dla czytelnika. Wymaga to bowiem od osób, nie będących aż tak biegłymi w myśli św. Tomasza oraz języku łacińskim, zajrzenia do słownika, co tym samym zaburza płynność lektury. Druga uwaga dotyczy powtórzeń. Zdarza się, że w drugim i trzecim rozdziale książki Autor kilkakrotnie wyjaśnia to samo zagadnienie, robiąc to w taki sposób, jakby pojawiało się ono po raz pierwszy (m.in.: omawiając sposób, w jaki dusza rządzi ciałem czy opisując trzy zadania rządów, s. 81, s. 151). Znajdziemy również powtórzenia dotyczące przykładów – profesora i ucznia, a także przykład śpiewaków (nie wspomniany w tej recenzji) – które pojawiają się kilkakrotnie.

Nieocenionym atutem omawianej pozycji jest fakt, że książka została napisana przez praktyka. Jej Autor poza tym, że jest doktorem nauk teologicznych, jest także czynnym przedsiębiorcą, zaangażowanym w projekty biznesowe, naukowe oraz społeczne. W tekście znajdziemy liczne przykłady i nawiązania do współczesnych teorii przywództwa. *Tożsamość lidera i jego etyczna formacja* jest książką, która bardzo dobrze pokazuje praktyczny wymiar filozofii, potwierdzając, że myśl św. Tomasza z Akwinu jest ponadczasowa i wcale nie traci na aktualności. Co więcej, może być interesującą lekturą, zawierającą wskazówki nie tylko dla liderów

i przedsiębiorców, ale dla wszystkich tych, którzy chcieliby realizować swoje życie prywatne i zawodowe wedle właściwych standardów moralnych.

Sam temat dysertacji, dotyczący etycznej formacji liderów, jest niezmiernie potrzebny i aktualny. Zwłaszcza w obecnych czasach, gdzie wiele firm i instytucji zмага się z konsekwencjami pandemii czy trwającej w Ukrainie wojny. W tym właśnie czasie szczególnie ważne jest, aby lider był kimś stabilnym i dającym nadzieję. Tego rodzaju książki są potrzebne, także w kontekście obecnego rozczarowania liderami i upadku autorytetów. Wielu przywódców zawiodło, słyszymy o różnego rodzaju nadużyciach, oszustwach i wykorzystywaniu ludzi. Autorka recenzji, tak jak pewnie każdy z nas miała do czynienia z liderami różnych środowisk: w Kościele, we wspólnotach, w szkole, na uniwersytecie, w harcerstwie, w miejscu pracy czy z liderami rozmaitych projektów i inicjatyw. Uważam, że dla każdego z nich lektura książki Piotra Orłowskiego byłaby dobrym narzędziem rozwijania kompetencji niezbędnych do pełnienia funkcji przywódczych, których podstawą jest tworzenie zdrowych relacji z innymi ludźmi. Moja rekomendacja dotyczy szczególnie liderów, aczkolwiek uważam, że omówiona publikacja zawiera wiele praktycznych wskazówek dla każdego. W końcu, jak pisze św. Tomasz, przywództwo to także kierowanie samym sobą. Jeśli ktoś chce wiedzieć, jak mądrze podejmować decyzje, wspierać własny rozwój i świadomie zarządzać swoim życiem, ta książka jest również dla niego.

Bibliografia

1. Blanchard K., O'Connor M., *Zarządzanie przez wartości*, tłum. Owsiak A., MT Biznes, Warszawa 2015.
2. Covey S.R., *7 nawyków skutecznego działania*, tłum. Majewska-Opielka I., Rebis, Poznań 2007.
3. Maxwell J.C., *Myślenie kategoriami zmiany*, tłum. Bakalarz D., Logos Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2015.
4. Orłowski P.P., *Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022.
5. Peterson J.B., *12 życiowych zasad. Antidotium na chaos*, tłum. Zuber K., Fijorr Publishing, Wrocław 2018.
6. Walkiewicz J., *Pełna moc możliwości*, Helion, Warszawa 2015.

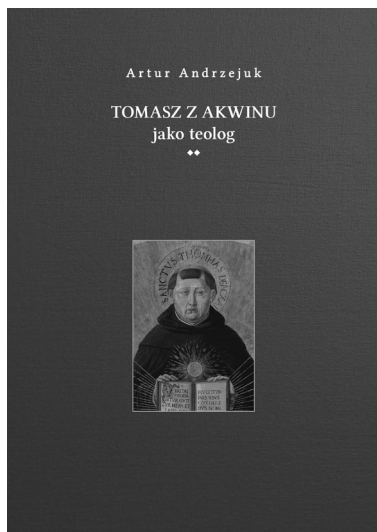
Identity of Leader and his Ethical Formation

Keywords: Piotr P. Orłowski, Thomism, business ethics, leadership, God's governance

The paper of Katarzyna Werkowicz is a review of a book by Piotr Paweł Orłowski *Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)*. The Author discusses the content of a dissertation of Orłowski respectively, indicating at usefulness of Aquinas' philosophy in the context of formation of characters of persons who perform a role of leaders, indicating at a timeless and practical dimension of the thought of the Angelic Doctor, what in contemporary times of the crisis of authorities, seems to be immensely current and needed.

The book of Orłowski is an accurate study of the treatise of St. Thomas on the basis of which the Author presents the characteristics of God's governance over the world, which is considered the pattern for human governance. This theological - philosophical content has been transferred by the Author into the ground of business, when from a description of Thomas' metaphysics to his aretology he presents the list of particular virtues he considers useful in governance. The first part of this arti-

cle introduces the primary issues concerning God's governance, explaining notions which speak of God as of the ruler: Lat. *gubernator, director, dirigens* and *manductor*. The second part presents a concise history of various conceptions of leadership and explains the role of dealing with multiplicity and diversity pointing at their advantages. It also contains a detailed description of a process of decision making and explains the role of a leader illustrated in the metaphor: a helmsman, a doctor and fire. The third part of the article, the most practical, present the model of leadership according to aretology of St. Thomas and introduces a description of virtues necessary in three following areas: general formation of leaders, building relations with others and making decisions fraught with risk. In the text, there is also an interesting study of notions such as: courage, gratuity, trustfulness or freedom. The entire text can be some help, incentive or even a tool for personal development. Many issues treated in this paper regard not only to the process of governing the others but also to governing ourselves.

Artur Andrzejuk

Tomasz z Akwinu jako teolog
T. 2: *Teologia moralna*
i sakramentologia

Warszawa 2023

Książka stanowi drugi tom dwutomowej publikacji (w formie e-booka i papierowej) pt. *Tomasz z Akwinu jako teolog*. Tom drugi obejmuje teologię moralną i sakramentologię. Bazę źródłową wykładu stanowi przede wszystkim *Summa teologii* św. Tomasza, wspomagana w razie konieczności innymi tekstami Akwinaty. Autor uznał, że w czasie pewnego rozchwiania i rozmycia nauczania kościelnego, spowodowanego najpierw pandemią, a potem działaniami około-synodalnymi (to, co przez lata uważano za ważne, np. przystępowanie do sakramentów, ogłoszono jako mniej ważne w obliczu pandemii) warto przypomnieć nauczanie teologiczne Tomasza z Akwinu, który przez wieki stanowił filar nauczania katolickiego i do dziś pozostaje formalnym (zapisanym w prawie kościelnym) autorytetem w dziedzinie filozofii i teologii.

Wydanie książki dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

E-Book do pobrania gratis ze strony Naukowego Towarzystwa Tomistycznego –
www.tomizm.org

Nota o Autorach

Bartosz Adamski – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, uzyskując tytuł zawodowy magistra teologii na podstawie pracy pt. „*In libertatem vocati*” (Ga 5, 13). *Wolność w Chrystusie w świetle piątego rozdziału „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Galatas lectura” św. Tomasza z Akwinu*. Za pracę tę otrzymał Nagrodę im. prof. Mieczysława Gogacza (laureat X edycji). Obecnie pełni funkcję prefekta roku propedeutycznego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej.

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się filozofią bytu, antropologią filozoficzną i etyką. Jest uczniem (i następcą na Katedrze) Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca filozofii w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej oraz redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska), etyki, klasycznej teorii człowieka, filozoficznych podstaw mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu*, (Warszawa 2021).
Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz., dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Ostatnio opublikował monografię *Kim jest papież w Kościele? Szkice z teologii prymatu* (Płock 2022), a także zredagował tomy studiów *Odcienie polskiego katolicyzmu* (Płock 2022) oraz *Hermeneutyka i apologia. W kręgu myśli teologicznej ks. Henryka Seweryniaka* (Płock 2022).
Nr ORCID: 0000-0001-5337-0329

Jacek Banaś – nauczyciel, etyk; zastępca dyrektora Departamentu Kształcenia Ogólnego i Podstaw Programowych (MEiN).

Magdalena Bejm – magister filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2020 roku asystent dydaktyczny w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzi lektorat języka łacińskiego i greki starożytnej. Główne kierunki zainteresowań naukowych: mediewistyka, literatura nowołacińska XVI wieku, edytorstwo. Przygotowuje edycję cap. XXXIX-XL *Victoria Deorum, sive veri herois eductio* S.F. Klonowica wraz z komentarzem edytorskim.

Marcin M. Grabowski – absolwent filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą metafizyka tomistyczna, historia filozofii starożytnej i chemia organiczna.
Nr ORCID: 0009-0009-1072-2641

Martyna Kozakiewicz – mgr; doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na kierunku nauk teologicznych.

Dawid Lipski – dr; adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Akademii Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel dyplomowany etyki w szkole podstawowej i średniej.
Nr ORCID: 0000-0003-2136-0622

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Lowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów*, *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów*. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (Ius)”.
Nr ORCID: 0000-0002-4387-8820

Adam Machowski – ks. dr, wykładowca filozofii i etyki w Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Obronił doktorat z teologii poświęcony moralno-etycznym aspektom *De regno* Tomasza z Akwinu i doktorat z filozofii na Universidad de Navarra zatytułowany *Participatio politica en Tomás de Aquino* będący interpretacją filozofii politycznej Akwinaty zawartej w *Komentarzu do „Polityki”* i w *Sumie teologicznej*. Autor wielu artykułów odnoszących się do doktryny społecznej i politycznej Tomasza z Akwinu. Ostatnio głównym tematem badań są studia komparatystyczne nad sprawnościami moralnymi u Akwinaty i Konfucjusza – książka: *Cnoty społeczne u Konfucjusza i Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze nad sprawnościami moralnymi Wschodu i Zachodu*.
Nr ORCID: 0000-0003-0681-0728

Henryk Majkrzak SCJ – doktor habilitowany teologii dogmatycznej, doktor teologii życia wewnętrznego i doktor filozofii człowieka, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, miłośnik dzieł i nauczania św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i innych doktorów Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Sercanów w Stadnikach oraz w różnych uczelniach kościelnych Krakowa i okolic, współpracujący z wieloma czasopismami naukowymi, autor ponad 140 publikacji, w tym 18 książek. Swoją działalnością wspiera rodzinę, patriotyzm i pamięć o Żołnierzach Wyklętych, czyli Niezłomnych.

Konstanty J. Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą historia scholastycznej filozofii naturalnej i metafizyki.

Nr ORCID: 0009-0000-9575-8217

Valentine Aghoghophia Ovie – ks. mgr, związany z Zakonem św. Augustyna w prowincji nigeryjskiej (urodził się w Lagos w Nigerii). W 2012 roku uzyskał na Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Makurdi w stanie Benue licencjat z filozofii, a w 2017 roku na Uniwersytecie św. Augustyna w Jos, w stanie Plateau licencjat z teologii. Pogłębiając swoje naukowe zainteresowania studiował teologię uzyskując w 2022 roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie tytuł magistra teologii dogmatycznej. Obecnie kończy swoją rozprawę doktorską z teologii dogmatycznej. Ponadto od sześciu lat pracuje jako wikariusz w Archidiecezji Warszawskiej, zajmując się anglojęzyczną społecznością katolicką. Publikuje artykuły na tematy teologiczne związane z angelologią, kosmogonią, mariologią i epistemologią.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a szczególnie filozoficznymi podstawami koncepcji psychologicznych oraz antropologicznymi aspektami prawdy.
Nr ORCID: 0000-0001-6078-7384

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pełni funkcję z-cy dyrektora Instytutu Filozofii oraz z-cy przewodniczącego Rady Dyscypliny Filozofia. Jest ponadto z-cą redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego i członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe M. Płotki skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książek: *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności*, (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: 0000-0002-6993-2178

Dominika Rejewska – studentka filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę dyplomową poświęca zagadnieniom ontologii dzieła sztuki u Hansa-Georga Gadamera.

Jan Siwierski – studiuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym. Do jego zainteresowań należą metafizyka, logika i filozofia nauki.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował: fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej

dotyczącej świata. Jego teorię poznania określa się mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie – aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Bartłomiej Uzar – student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką i logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: 0000-0002-2240-1310

Katarzyna Werkowicz – mgr fizjoterapii i filozofii. Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W jej dorobku, znajdują się prace naukowe z obszaru medycyny i filozofii. Analizowała takie problemy jak: wstyd w relacji lekarz – pacjent oraz antropologia zawarta w polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej.

Bartosz Zalewski – dr, adiunkt adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracę doktorską pt. „*Humanitas*” w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego obronił z wyróżnieniem 2020 roku. Jest członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Jego zainteresowania naukowe dotyczą wpływu chrześcijaństwa na prawo rzymskie w okresie późnoantycznym, rzymskiego prawa karnego i jego

receptji w Europie średniowiecznej oraz wczesnonowożytnej, myśli polityczno-prawnej św. Tomasza z Akwinu.

Nr ORCID: 0000-0001-7508-354X

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: *Tomasz z Akwinu, Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza*, (Warszawa 2021) oraz *Tomasz z Akwinu, Kwestia o substancjach duchowych*, (Warszawa 2023).

Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X